

**MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'YI
TEFTİŞ ETMEK İÇİN İSTANBUL'DAN ERZURUM'A GÖNDERİLEN
TAHKİK HEYETLERİ**

**INVESTIGATION COMMITMENTS SENT TO ERZURUM FROM
ISTANBUL TO INSPECT MUSTAFA KEMAL PASHA DURING THE
NATIONAL STRUGGLE**

Alaattin UCA*

ÖZ

1919 yılının Ağustos ve Aralık aylarında İstanbul'dan Erzurum'a iki tahkik heyeti gönderilmiştir. Ağustos'ta gelen heyetin reisi Ali Fevzi Paşa, Aralıkta gelen heyetin reisi ise Mustafa Fevzi Paşa'dır. Ahmet Fevzi Paşa da o günlerde başka bir heyetin başında başka bir bölgeye gönderilmiştir. Üç ayrı Fevzi Paşa kısa bir süre içinde üç ayrı heyete başkan olarak görevlendirilmiştir. Bu heyetlerin başındaki Fevzi Paşaların hem Mustafa Kemal Paşa hem de tarihçiler tarafından karıştırıldığı iddia edilmiştir.

Ali Fevzi Paşa başkanlığındaki tahkik heyetini Erzurum'a Damat Ferit Paşa Hükûmeti göndermiştir. Mustafa Fevzi Paşa başkanlığındakini de Ali Rıza Paşa Hükûmeti göndermiştir. Her iki heyet de kendilerini gönderen hükûmet tarafından verilen talimat doğrultusunda tahkikatta bulunmak için Erzurum'a gelmiştir.

XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa bu heyetleri karşılamış, ağırlamış ve çalışmalarını için gerekli ortamı sağlamıştır. Onları kabul etmiş ve müzakerelerde bulunmuş, Anadolu'da meydana gelen gelişmeleri görmelerini sağlamıştır.

Heyetlerin her ikisi de Erzurum'da herhangi bir etki gösterememiştir. Kendilerine verilen talimatları yerine getirecek gücü ve imkânı bulamamıştır. İncelemelerini tamamlayıp raporlarını yazıp Erzurum'dan ayrılmışlardır.

*Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi: alaattinuca@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4211-6744: **Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:** Alaattin Uca, "Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa'yı Teftiş Etmek İçin İstanbul'dan Erzurum'a Gönderilen Tahkik Heyetleri", Atatürk Üniversitesi, **Atatürk Dergisi**, X, S.1, (Temmuz-2021), s.49-67. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniad>)

Ne Damat Ferit Paşa ne de Ali Rıza Paşa Erzurum'a gönderdikleri bu heyetler vasıtasıyla sonuç almıştır. Milli Mücadele Hareketi planlandığı gibi yürütülmüş ve başarıyla tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Fevzi Çakmak Paşa, Ali Fevzi Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum.

ABSTRACT

Two investigation committees were sent from Istanbul to Erzurum in August and December 1919. The head of the delegation in August was Ali Fevzi Pasha, and the head of the delegation in December was Mustafa Fevzi Pasha. Ahmet Fevzi Pasha was also sent to another region at the head of another delegation in those days. Three different Fevzi Pasha were appointed as chairman of three separate delegations in a short time. It was claimed that Fevzi Pashas, who led these delegations, were confused by both Mustafa Kemal Pasha and historians.

The Government of Damat Ferit Pasha sent the investigation committee headed by Ali Fevzi Pasha to Erzurum. The Ali Rıza Pasha Government sent the one headed by Mustafa Fevzi Pasha. Both delegations came to Erzurum to investigate in line with the instructions given by the government that sent them.

XV. Army Commander Kazım Karabekir Pasha welcomed and hosted these delegations and provided the necessary environment for their work. He accepted them and negotiated. He allowed them to see the developments taking place in Anatolia.

Neither delegation could show any influence in Erzurum. They could not find the strength or the opportunity to follow the instructions given to them. They had to complete their examinations, write their reports and leave Erzurum.

Neither Damat Ferit Pasha nor Ali Rıza Pasha could get results through these delegations they sent to Erzurum. The National Struggle Movement was carried out as planned and ended successfully.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Mustafa Fevzi Çakmak Pasha, Ali Fevzi Pasha, Kazım Karabekir Pasha, Erzurum.

GİRİŞ

Damat Ferit Paşa Hükûmeti Son Osmanlı Mebusan Meclisini belirlemek için yapılan seçimler sırasında incelemelerde bulunmak ve asayiş sorunlarını tespit etmek amacıyla Anadolu'ya Dâhiliye Nezaretinden birer memur ve birer kâtiple, Harbiye

Nezaretinden yüksek rütbeli birer subaydan kurulu tahkik heyetleri oluşturmuştur. Bu amaçla şu beş bölge tespit edilmiştir:

- 1- Hüdavendigâr, Karesi,
- 2- Konya, Karahisar-ı Sahip, Antalya,
- 3- Ankara, Kastamonu,
- 4- Samsun, Sivas,
- 5- Trabzon, Erzurum.

Bu heyetlerin görevi taşrada sükûn ve asayiş bozabilecek bazı “*ahval ve hadisat ve muamelatın*” meydana gelmekte olması dolayısıyla soruşturmalarda bulunup rapor vermek ve bölgelerindeki gelişmeleri telgrafla payitahta bildirmektir.¹

Alemdar gazetesi heyetlerin amaçlarını daha somut bir şekilde şöyle açıklamıştır: Her türlü tetkikat ve tahkikat dışında, “*cihet-i askeriye ve mülkiye*” arasında anlaşmazlık varsa bunu çözmek ve bu iki kuvvet arasında tam bir uyum meydana getirmek. Bunun anlamı şuydu: Merkeze genellikle itaatkâr olan mülkiye örgütüne karşılık, askeri örgütte merkeze başkaldırma durumu varsa bu gibi askerî kişiler hizaya getirilecekti. Amasya Genelgesi'nin yayımlanması ve Erzurum Kongresi kararları alındıktan sonra bunun ne denli zor bir iş olduğu ortadaydı. Nitekim vükelâdan bazıları, bu arada İzzet Paşa bu heyetlere katılmayı kabul etmemişti.²

Tahkik heyetlerine verilen ve Harbiye Nazırı Nazım ve Dâhiliye Nazırı Adil imzasını taşıyan talimatnamede Ege'de Demirci Mehmet Efe ve Şükrü nam-ı müstearlı kimselerin her yana haber salarak, çetelere çağrılıp da gelmeyenlerin idam olunup, evlerinin yakılacağını duyurdukları dile getirilmişti. Öte yandan Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in askerlikten istifa ile kongre toplamak, halkı tahrik edecek bir beyanname yayımlamak ve Doğu Anadolu'da çete örgütlenmesine germi vermek yani teşvik etmek gibi davranışları anlatılmıştı. Talimata göre, gerek çete kurmak, gerekse kongre adı altında toplantılar yapmak kanunlara aykırı ve asayişin bozulmasına yönelik hareketlerdi. Ege'de asayişsizlik olmadığı halde, Yunanlılar kanlı işgallerde bulduklarına göre, asayiş bozuk gösterecek böyle davranışlar ulusal varlığı tehlikeye düşürecek fırsatlar verebilirdi.³

Bu açıklamalardan sonra mülkî ve askerî görevlilerden yakınılmış ve heyetlerin yapacakları işler sıralanmıştır. İstanbul Hükûmeti'nin emirlerini yerine getirmek ve

¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 448.

² S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, s. 448.

³ S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, s. 500.

İngilizci uysal bir siyaseti savunmak ve uygulatmak, taşradaki durumu merkeze bildirmek, ulusal harekete bağlı görevlileri tasfiye etmek ya da hizaya getirmek gibi amaçlarla Anadolu'ya tahkik heyetleri gönderilmiştir.⁴

Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nden sonra kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti de benzer bir yol takip etmiştir. Bu hükûmet de Erzurum'a bir heyet göndermiştir.

1919 yılı içinde ilk olarak Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından oluşturulan heyet Erzurum'a gelmiştir. Erzurum'da bulunan XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, heyet-i tahkikiyelere ve İstanbul'dan gelecek diğer kişilere aleyhtar değildi. Onları aydınlatarak kendi taraflarına çekebileceklerini ve onlar vasıtasıyla Anadolu'daki durumu ve güçlerini İstanbul'a bildireceklerini düşünüyordu. Kâzım Karabekir Paşa'ya göre Mustafa Kemal Paşa bu fikirde değildi. Gelecek heyetlerin aleyhte propaganda yapacaklarını ileri sürerek onların geri iade edilmelerini istiyordu. Tartışmalar sonunda Kâzım Karabekir Paşa'nın fikri benimsenerek gelen heyetler kabul edilmiştir.⁵

1-Ali Fevzi Paşa Heyeti

20 Ağustos 1919 tarihinde Trabzon'a bir heyet-i tahkikiye geldiği Kâzım Karabekir Paşa'ya haber verilmiştir. Bu heyette vaktiyle 9. Kolordu Kumandanlığı'nda bulunan Mirliya Ali Fevzi Paşa, Rize eski mutasarrıfı Erzurumlu Ziya Bey ve kâtip Sadullah Bey bulunuyordu. Bu heyet Trabzon'a geldiğinde ilk olarak Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında bilgi edinmek istemiş ve bu maksatla "*Rauf Bey Trabzon'da, Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da mı?*" şeklinde bir soru sormuştur. Heyet böylece geliş amacını da ortaya koymuştur.

Kâzım Karabekir Paşa'ya göre bu heyete bir açık bir de gizli emir verilmiştir. Açık emir cihet-i askeriye ve cihet-i mülkiyeden gelen raporların uyumsuzluğu nedeniyle durumun araştırılması iken gizli emir ise onun şarktaki nüfuzunu kırmak ve bu suretle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i istinatsız bırakarak imhalarını temin etmektir. Durumu bu şekilde yorumlayan Kâzım Karabekir Paşa heyetin Trabzon'da yapacak işinin bulunmadığını ve araştırma yapmak için derhal Kolordu merkezi Erzurum'a gelmeleri gerektiğini kendilerine bildirmiştir.⁶

⁴ S. Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 500.

⁵ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, (Yay. Haz.: Ziver Öktem), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2008, C. 1, s. 136.

⁶ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 142, 143.

Heyet, 22 Ağustos 1919 tarihinde Trabzon'dan İstanbul'a bir rapor göndermiştir. Bu raporda, Etnik-i Eteryâ Cemiyeti'nin faaliyetleriyle bir Pontus hükûmeti teşkili fikrinin ortaya çıktığı ve sonradan bir de Ermeni hükûmetinin teşkili fikrinin ortaya atıldığı hatırlatılmıştır. Bu nedenle bölge halkının makam-ı hilafet ve saltanata bağlı kalmak şartıyla ve resmi izinle Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Vilayat-ı Şarkiyye'de Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye adlarıyla birer cemiyet kurduğu dile getirilmiştir. İzmir'in işgali üzerine bu cemiyetlerin Erzurum'da bir kongre topladıkları ve kararlar aldıkları ancak bu kararların hiçbirinin Trabzon'da henüz uygulamaya koyulmadığına dikkat çekilmiştir. Bölgede Müslümanlardan teşekkül eden hiçbir çete olmadığı bilakis Rumlar tarafından mükemmelen teşkil edilmiş çeteler bulunduğu ve bu yüzden Trabzon-Erzurum yolunda güvenliğin sağlanamadığı vurgulanmıştır.⁷

Heyet, 23 Ağustos'ta Trabzon'dan ayrılarak 25 Ağustos 1919'da Bayburt'a gelmiştir. Buradan da İstanbul'a şu raporu göndermiştir:⁸

“Huzur-ı Sami-i Sadaretpenahiye Harbiye ve Dâhiliye Nezaret-i Celilelerine

Şifre:

22 Ağustos 1335 tarihli telgrafnameye zeyildir:

Bugün Bayburt'a muvasalat olundu. Gerek burada gerek güzergâhta uğradığımız Cevizlik, Ardasa⁹ ve Gümüştane'de ahalinin ileri gelenleriyle belediye reisleri ve Erzurum Kongresi'nde bulunan zevat ile temas ederek cümlesi kendilerini bir an için olsun makam-ı hilafet ve saltanat etrafından tebaüd (uzaklaşma) ettirecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemeyeceğini en samimi bir lisanla beyan ve ifade eylemişlerdir. Bu itibarla şimdiye kadar bilimum ahali sükun ve sükunetin muhafazasına son derece çalışmış ve eylevm de çalışmakta bulunmuşlardır. Trabzon'dan Ardasa'ya kadar olan kısımda ikame edilen muhafız taburları tarafından Santa'da bulunan ve salifü'l-arz (evvelce arz olunan) telgrafnamede bahsolunan Rum çetelerinden birkaçı istisal (yok etme, yenilme) ve istiman (teslim olma) suretiyle ortadan kaldırıldığı gibi yollarda dahi asayiş son derece mükemmel olup Ardasa'dan Bayburt'a kadar olan kısımda ise her şey hal-i tabiide ve emniyet, muharebeden evvelkinden daha mükemmel bir haldedir.

Ferman.

⁷ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 170.

⁸ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 171

⁹ Ardasa'da Fevzi Paşa heyetiyle görüşen ve kendilerini Teşkilat-ı Milliye üyesi halk olarak tanıtan kişiler aslında tebdili kıyafet subaylardı. Çünkü Ardasa/Torul Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin azaları daha önce söz verdikleri halde korkudan heyetin yanına gidememişti. (K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 307.)

25 Ağustos 1335

Fevzi Ziya”

Bayburt'ta incelemelerini tamamlayan heyet, 26 Ağustos 1919 günü Erzurum'a gelmiştir.¹⁰ O günlerde Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da idi. Ancak Sivas Kongresi için ayrılık hazırlığı içindeydi. Mustafa Kemal Paşa heyetle görüşmemiş ve heyetin gelişinden üç gün sonra 29 Ağustos 1919 günü Erzurum'dan ayrılmıştır.¹¹

Kâzım Karabekir Paşa, bu heyeti 26 Ağustos günü akşamüstü kabul etmiştir. Kendilerini başka mıntikalara giden heyetlerde olduğu gibi kabul etmeyebileceğini hatta geldikleri gemiyle geri gönderebileceğini ancak bunu yapmadığını, onları İstanbul'a gidip mevcut durumu olduğu gibi anlatmaları için kabul ettiğini söylemiştir.¹²

Görüşme sırasında Ali Fevzi Paşa, Meclis-i Mebusa'nın hiçbir işe yaramadığını tecrübeyle gördüklerini, bundan sonra memleketin idaresinde buna gerek olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Ermeniler buralara gelirse katliam yapacakları endişesinin yersiz olduğunu çünkü Avrupa devletlerinin böyle bir katliama müsaade etmeyeceklerini dile getirmiştir. Kâzım Karabekir Paşa bu sözlere sert tepki göstermiştir. Meclis-i Mebusa'nın olmayışının ülkeyi istibdat yönetimine götüreceğini, İzmir'de elli bin Müslüman katledilmişken, yüz bin muhacir dağlarda aç ölürlen İstanbul Hükûmeti'nin buraları Ermenilere vermeye razı olduğunu belirterek kendilerinin ve halkın bunu kabul etmeyeceği hususunda heyet üyelerini uyarmıştır.¹³

Kâzım Karabekir Paşa ertesi gün 27 Ağustos 1919 tarihinde Ali Fevzi Paşa ile yalnız görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Ali Fevzi Paşa ilk görüşmede söylediği sözler ve ileri sürdüğü fikirler nedeniyle pişmanlık duyup özür dilemiştir. Padişah ve hükûmetin İngiliz himayesini kabul ettiklerini, fakat milletten korkarak henüz bunu ilan etmediklerini söylemiştir. İstanbul'da bazı kişilerin de Amerikan mandasından yana olduklarını dile getirerek Ziya Bey'in de başka talimatla çalıştığını zannettiğini dolayısıyla ondan şüphe duyduğunu ifade etmiştir.¹⁴

Heyet-i Tahkikiye'den Ziya Bey de 28 Ağustos 1919 günü Kâzım Karabekir Paşa ile yalnız görüşmüştür. O da samimi olarak kendi kanaatini söylemiştir. Kâzım Karabekir Paşa'ya göre Ziya Bey, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin mensubu idi. Memleketin

¹⁰ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 143.

¹¹ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s.63.

¹² K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 162.

¹³ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 162.

¹⁴ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 163.

felaketten kurtarılmasının ancak İngiliz mandasıyla olacağını düşünüyordu. Ona göre, İngiliz mandası bütün memleketin vahdetini temin edecekti. Amerika mandası yalnız İstanbul içindi. Amerika mandasında din tehlikeye düşebilirdi. Hâlbuki İngiliz mandasında İttihad-ı İslam bile mümkündü. İstanbul'da çoğunluk İngiliz taraftarıydı. Kâzım Karabekir Paşa onun bu zararlı fikirlerine de sert tepki göstermiştir. İngilizlerin İslam âlemini bölmek parçalamak için neler yaptıklarını anlatmıştır. Ziya Bey bu görüşmeden sonra ikna olmuştur. İstanbul'da gaflet içinde yaşadıklarını itiraf etmiştir. İstanbul Hükûmeti'nce kendilerine verilen gizli talimatı ve kendilerinin Trabzon ve Bayburt'tan İstanbul'a gönderdikleri raporları Kâzım Karabekir Paşa'ya vermiştir. Daha bir iki mülakattan sonra heyet üyeleri Ali Fevzi Paşa ile Ziya Bey'in araları açılmış ve ayrı ayrı İstanbul'a dönmüşlerdir.¹⁵

Heyetin Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiği belgeye göre Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin Ali Fevzi Paşa ve Ziya Bey heyeti ve diğerlerine verdiği gizli talimat şu emirlerden oluşuyordu:¹⁶

1-Her heyet kendi bölgesini mümkün olduğu kadar hızlı dolaşacak askeri ve mülki erkânın önceki tebligatlara uyup uymadığını ve bu kişiler arasında anlaşmazlık olup olmadığını tespit edecek, anlaşmazlık var ise bunun sebebini araştıracaktır.

2-Askeri ve mülki idarede görevli memurların görevlerini yapıp yapmadıkları ve görevini yapmayanların hangi aksaklıklara sebep olduğu tespit edilecektir.

3-Çete kurulması ve kongre toplanması gibi kanunsuz uygulamaları yapanlar, bu hususta beyanname ve tehditname yayımlayanlar, bunlara destek olan ya da müsamaha gösterenler tespit edilecek bunlar arasında askeri ve sivil görevlilerin olup olmadığı tetkik edilecektir.

4-Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile Demirci Mehmet Efe ve Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü gibi isimlerin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri emredildiğinden bu husus takip edilecek ve neticesi bildirilecektir.

5-Halkın zararlı faaliyetler içerisinde yer almalarını önlemek için nasihat ve uyarılar yapılacaktır.

6-Zararlı bir akımın içerisinde yer aldıklarını bilmeyen, vatana hizmet ettiklerini zanneden masum insanlara yaptıkları işin yanlışlığı anlatılacak ve silahlarını teslim etmeleri için tedbirler alınacaktır.

¹⁵ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 165, 166.

¹⁶ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 168, 169.

7-Azilleri ya da yer değiştirilmeleri gereken askeri ve mülki görevlilerin isimleriyle azil ve yer değiştirilme sebepleri şifreli telgraflarla Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine bildirilecektir.

8-Heyet her gittiği yerde yapacağı incelemeyi elde edeceği sonuçları, önemli ve acil işlerin özetini şifreli telgraflarla tafsilatını da detaylı raporlarla Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine gönderecektir. Telgraflar ve raporlar müştereken imzalanacaktır.

9-İzin ya da danışma gerektiren hususlar şifreli telgraflarla Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine yazılacaktır.

10-Heyet tahkikatını bitirince durumu Dâhiliye Nezaretine bildirecek ve dönüş için alacağı cevabı bekleyecektir.

11-Heyette bulunan kişilerin görevlendirildikleri bölgeler dâhilinde yaptıkları harcamalara karşılık avans olarak kendilerine verilen paranın sarfını gösteren ve müştereken imzalayıp mühürleyecekleri defterleri Dâhiliye Nezaretine verilecektir.

Bu heyetin ne Erzurum'a gelişi ne de gidişi o günlerde Erzurum'da yayımlanan Albayrak gazetesinde yer almıştır. 31 Ağustos 1919 tarihli Albayrak Gazetesinde "Vilayat-ı Şarkıyye Ermenistan Olamaz" ibaresi altında "Milli Hareketler Hakkında İstanbul'dan Gelen Propagandalar-Bunların Gayeleri-Hakikat Neden İbarettir" başlıklı bir makaleye yer verilmiştir.¹⁷ İsimsiz olarak yayımlanan bu makalede aleyhte yazılar yazan İstanbul basınına cevap verilmiş ve aslında doğrudan dile getirilmese de heyetin gelişinin ve amacının doğru olmadığı, yapılan suçlamaların da asılsız olduğu vurgulanmıştır. İstanbul'da başta Sabah olmak üzere bazı gazetelerin Anadolu'daki millî hareketi kanunsuzluk olarak gösterip Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tahriki olarak nitelendirdikleri, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i de İttihatçılıkla itham edip Anadolu hareketini itibarsızlaştırmaya çalıştıkları dile getirilmiştir. Anadolu hareketinin İttihatçı, İtilafçı ve daha bilmem neci olmaktan uzak olduğu bildirilmiştir. İşgaller karşısında ilgisiz kalan siyasetçilerin milleti yalnız bıraktığına, böyle bir ortamda Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i milletin hürmetle kucakladığına dikkat çekilmiştir. Erzurum Kongresi kararlarıyla milletin birlik ve beraberliğinin ortaya konulduğu buradaki gelişmelerden rahatsızlık duyanların milletin birliğinden ürken bir takım vatansızlar olabileceği ifade edilmiştir.¹⁸

¹⁷ "Milli Hareketler Hakkında İstanbul'dan Gelen Propagandalar-Bunların Gayeleri-Hakikat Neden İbarettir", **Albayrak**, 31 Ağustos 1335, S.24, s. 1.

¹⁸ "Milli Hareketler Hakkında İstanbul'dan Gelen Propagandalar-...", s. 1.

2-Mustafa Fevzi Paşa Heyeti

Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından gönderilen ve 1919 yılı Ağustos ayında Erzurum'a gelen bu heyetten sonra 1919 yılı Aralık ayında Ali Rıza Paşa Hükûmeti tarafından Erzurum'a bir heyet daha gönderilmiştir. Bu heyette Darü'l-Hikme Azası Mustafa Tevfik, Mahkeme-i Temyiz Azası Cafer İlhami ve Ferik Fevzi gibi isimler yer almıştır. Bunlardan Ferik Fevzi, sonradan Milli Mücadele'ye katılan ve Türk ordusunun Cumhuriyet dönemindeki ilk genelkurmay başkanı olan Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak'tır.

Mustafa Fevzi Paşa başkanlığında bir heyetin Anadolu'ya gideceği, heyet üyelerine bir talimat verildiği ve heyetin harcırah, yeme içme, barınma ve haberleşme hususunda ihtiyaçlarıyla ilgili tedbirlerin alındığı 6 Kasım 1919 tarihli Alemdar Gazetesinde duyurulmuştur.¹⁹

11 Kasım 1919 tarihli Vakit Gazetesi ise Mustafa Fevzi Paşa başkanlığındaki heyetin 10 Kasım 1919 günü Şam Vapuru ile İstanbul'da Sirkeci Rıhtımından hareket ettiğini yazmıştır. Mustafa Fevzi Paşa, Vakit Gazetesi muhabirine heyetteki üyeler hakkında bilgi vermiş, seyahatlerinin yaklaşık bir ay sürebileceğini söylemiştir. Amaçlarının bölgeden gelen bazı ufak tefek şikâyetler ve yapılmakta olan seçimler hakkında inceleme yapmak olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Hurşit Paşa başkanlığında bir heyetin de Haydarpaşa'dan trenle Konya'ya gideceğini söylemiştir.²⁰

Önce Zonguldak'a uğrayan Mustafa Fevzi Paşa Heyeti sonra Samsun'a ve oradan da Amasya ve Tokat üzerinden Sivas'a gelmiştir.²¹ Kâzım Karabekir Paşa'nın ısrarı nedeniyle Mustafa Kemal Paşa da dâhil Heyet-i Temsiliye'nin bazı üyeleri ve şehrin ileri gelenleri, 24 Kasım günü geç saatlere kadar heyeti karşılamak için Sivas Ziraat Çiftlik Mektebinde beklemişlerdir. Otomobilleri bozulan heyetin Yenihan'a döndüğünü öğrenince onları bekleyenler buradan ayrılmıştır.²² Mustafa Kemal Paşa burada beklerken okul müdürü Süleyman Fehmi Efendi ve yanındaki diğer şahıslarla sohbet etmiştir. Okul müdürü günlük olarak tuttuğu okulun kayıt defterinde ertesi gün gelen ve sonra Sivas'a giden heyette yanlışlıkla Mustafa Fevzi Paşa yerine, Ahmet Fevzi Paşa ve heyet üyesi iki kişinin bulunduğunu yazmıştır.²³

¹⁹ "Anadolu'ya Gidecek Heyetler", **Alemdar**, 6 Teşrinisani 1335/6 Kasım 1919, s. 2.

²⁰ "Fevzi Paşa Dün Hareket Etti", **Vakit**, 11 Teşrinisani 1335/11 Kasım 1919, s. 2.

²¹ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s. 272.

²² T. N. Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, s. 276.

²³ Okul müdürü Süleyman Fehmi (Kalaycıoğlu) Efendi, daha sonra Mahmut Goloğlu'na konuyla ilgili bilgi verirken, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da ifade ettiği gibi o gün gelen heyette Mareşal Fevzi

Kâzım Karabekir Paşa bu heyeti 25 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta karşılamıştır. Komutanlar Toplantısı için o günlerde Sivas'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Fevzi Paşa başkanlığındaki heyeti Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleriyle görüştürmüştür. Görüşmeler sonunda Mustafa Fevzi Paşa ile mutabakat sağlanmış, görüş ayrılıkları giderilmiştir. Mustafa Fevzi Paşa Kuva-yı Milliyecilerin haklılığı konusunda ikna olmuştur.²⁴

Bu aşamaya gelmeden önce Mustafa Fevzi Paşa aslında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Padişahın etrafında toplamayı düşünüyordu. Bunu başaramayınca Kâzım Karabekir Paşa'nın elindeki gücü kullanarak onları tutuklatmaya çalışmıştır. Ancak Kâzım Karabekir Paşa'nın karşı çıkıp kendisini desteklememesi nedeniyle Kuva-yı Milliyecilerle uzlaşmak zorunda kalmıştır.²⁵

Bu gelişmeleri ve Fevzi Paşa'nın amacını Ali Fuat (Cebesoy) Paşa daha sonra hatıralarında şöyle anlatmıştır:²⁶

“25 Kasım'da Cafer İlhami Bey'in riyasetinde bir heyet²⁷ Amasya'dan Sivas'a gelmişti. Aralarında Fevzi Paşa da (Mareşal) vardı. Müzakerelerimizin en hararetli bir gününde idik. Heyetin bu ani ziyaretine bir mana verememiş olmakla beraber iyi de karşılamamıştık. Aynı gün Kâzım Karabekir'in bilahare bana anlattığına göre Fevzi Paşa geliş sebeplerini şu cümlelerle açıklamış:

-Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar muhteris ve menfaat düşkünüdürler. Yalnız sana istinat ediyorlar. Şunu iyi bil ki, eğer Mustafa Kemal Paşa re'sikâra (iktidar makamı) geçerse ilk işi seni imha etmek olacaktır. Bu hususta tanıdığım bazı kimseler, hatta en itimat ettiğim İsmet Bey (İnönü) ile Samsunlu Şefik Bey de bu kanaattedirler. Mustafa Kemal ve Fuat Paşaları derdest ve izam vazifemdir. Kendilerini derdest ederek İstanbul'a götüreceğim. Sen mümanaat etme.

Karabekir Paşa, bu sözlerden çok müteessir olmuş, milletin kurtuluşu uğrunda her tehlikeyi göze alarak ortaya atılan arkadaşlarının tevkifine razı olmayacağını, bu gibi tahribat ile uğraşarak Türk milletinin ölümünü tesri ekmektense kendisinin de bir an evvel Anadolu'ya gelip saflarımızda yer almasını rica etmiş ve paşayı iknaa muvaffak

Çakmak Paşa'nın bulunduğunu hatırladığını, kendisini tanıdığını ancak deftere niçin Ahmet Fevzi Paşa yazdığını bilemediğini söylemiştir (Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 202, 256).

²⁴ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 429-433.

²⁵ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, (Dizi Editörü: Muharrem Kaşıtoğlu), Pozitif Yayınları, İstanbul, s. 239, 240.

²⁶ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, Kasım 2019, s. 307, 308.

²⁷ Heyetin başkanı aslında Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa idi.

olmuştur. Fevzi Paşa vaziyeti anlamış, verilen vazifeyi ifadan vazgeçmiş ve bizimle de konuştuğundan sonra İstanbul'a dönmüştü.”

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'nın İstanbul'a döndüğünü ifade etmiş olsa da aslında Fevzi Paşa, önce Erzurum'a gitmiş ve orada tahkikatta bulunup Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum mebusu olduğu seçimlerle ilgili olumlu bir rapor yazdıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.

Gelişmeler şöyle bir seyir takip etmiştir: Mustafa Fevzi Paşa, heyetiyle birlikte 1 Aralık 1919 günü yanında Kâzım Karabekir Paşa da olduğu halde Erzurum'a gitmek üzere Sivas'tan ayrılmıştır. Kâzım Karabekir Paşa otomobil ile Fevzi Paşa Heyeti ise yaylı arabalarla seyahat etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa, Müdafaa-i Hukuk Heyetlerini bilgilendirerek seçimlerin serbestçe yapıldığı hususunda heyete bilgi vermelerini istemiştir. Heyet Erzurum'a giderken yol boyunca geçtikleri yerlerdeki seçim faaliyetlerini inceleme imkânı bulmuştur.²⁸

9 Aralık 1919 günü Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'a gelmiştir. Mustafa Fevzi Paşa Heyeti ise o gün Ilıca'da (Aziziye) kalmıştır. Heyet teftiş ve incelemelerde bulunarak yaklaşık on günde Sivas'tan Erzurum'a gelmiştir.²⁹

O dönemde Erzurum'da yayımlanan Albayrak Gazetesine göre Mirliva Fevzi Paşa başkanlığındaki tahkik heyeti 10 Aralık 1919 Çarşamba günü Erzurum'a gelmiştir. Bir bölük asker, bando ve icap eden kişiler tarafından karşılanmıştır. Memurlar ve ahalden oluşan bir heyeti kabul ederek Erzurum hakkında birçok istizahta bulunmuştur, yani sorular sorup, izahat istemiştir. Ahalden on beş kişilik bir heyet, lazım gelen izahatı vermiş ve bu mülakat bir saatten fazla devam etmiştir.³⁰

Bir gün evvel görüşmek için davet edilen kişilerden ancak birkaçının davete icabet etmiş olmasından bahseden ahali, heyete geçmişte birçok böyle tahkik, teftiş, ıslah heyetleri gönderilmiş olduğu fakat bunlardan müspet bir netice elde edilemediğini söylemiştir. Daha önce gönderilen benzer heyetlerin tahkiki gerektiren sosyal sorunları teşhise çalışacak yerde kendilerini gönderenlerin fikirlerine göre bir şekil icat ve ihdas ile iş görmek istediklerinden dolayı bu heyeti de aynı mahiyette telakki ettiklerini bu nedenle gelmemiş olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak bu heyetin kendileriyle görüşenler

²⁸ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 435.

²⁹ K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 437.

³⁰ “Fevzi Paşa Heyetinin Muvâsalatı-Mülakatlar”, *Albayrak*, 14 Kânunuevvel 1335, S.52, s. 2.

üzerinde oluşturduğu iyi tesir nedeniyle talep olunan izahatı vermeye geldiklerini söylemişlerdir.³¹

Bundan sonra ahali tarafından heyete memleketin ihtiyaçlarıyla hükûmetin vaziyet ve faaliyeti hakkında sorular sorulmuştur. Hükûmetin faaliyet gösterememiş olduğu, maarif, ziraat ve iktisat konularında beklenen hizmeti ifa edemediği zikredilmiştir.

Postaların düzensizliğine, havale işlemlerinin pahalılığı hususunun ekonomiye verdiği zarara, yıpranmış evrak-ı nakdiyyenin Maliye, Ziraat Bankası ve Düyun-ı Umumiye, Posta ve Telgraf İdaresince alınmaması ve değiştirilmemesinin müthiş bir buhran oluşturduğuna işaret edilmiştir. Bu istekler Heyet-i Tahkikiye tarafından nazar-ı dikkate alınarak not edilmiştir.

Harekât-ı Milliye hakkında dahi heyete izahat verilmiştir. Meselenin bir tarihçesi yapılmıştır. İddia edildiği gibi Milli Mücadelenin şahsi ve hususi tesirlerin mahsulü olmayıp sırf ihtiyacın sevkiyle vicdan-ı milliden çıkmış vatanî ve meşru bir hareket olduğu izah ve ispat olunmuştur.

Ahali, bütün milli faaliyetler ve kongrelerde alınan kararların delaletiyle vatanî, hukuki, medeni bir şekil ve hüviyette bulunduğu halde hâlâ payitahtta Harekât-ı Milliye'nin bazı şüphelerle telakki edilmek istenmesini izzet-i nefis-i milliye bir saldırı telakki ederek rencide olduklarını arz etmiştir. Heyet-i Tahkikiye de böyle neşriyat ve telakkiyatın meselenin yanlış aksetmesinden ileri geldiğini ve Harekât-ı Milliye'nin saflık ve temizliğinin ve vatanî hüviyetinin şayan-ı şükran bulunduğunu cevaben bildirmiştir.³²

Kâzım Karabekir Paşa 11 Aralık günü Erzurum'daki mekteplerini Mustafa Fevzi Paşa Heyetine gezdirmiştir. Heyet buralarda okuyan öğrencilerin büyük kabiliyetlerine tanık olmuştur.³³

Mustafa Fevzi Paşa, 12 Aralık 1919 Cuma günü Albayrak Gazetesinin bir muhabirini kabul ederek ona mülakat vermiştir. Albayrak Gazetesi, Mustafa Fevzi Paşa ile yaptığı görüşmeyi şu ifadelerle okuyucularına sunmuştur:³⁴

“Fevzi Paşa Hazretleriyle Mülakat

Mesail-i muhtelifenin tahkiki vazifesiyle İstanbul'dan şehrimizi teşrif eden heyet, kari'lerimizin malumudur. Heyet-i mezkûreye riyaset buyuran Mirliva Fevzi Paşa

³¹ “Fevzi Paşa Heyetinin Muvâsalatı-Mülakatlar”, s. 2.

³² “Fevzi Paşa Heyetinin Muvâsalatı-Mülakatlar”, s. 2.

³³ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 439.

³⁴ “Fevzi Paşa Heyeti İle Mülakat”, **Albayrak**, 14 Kânunuevvel 1335, S.52, s. 2.

Hazretlerinden gazetemiz namına bir mülakat talep etmiştik. Geçen Cuma günü muharririmizi kemal-i nezaketle kabul buyuran Paşa Hazretleri ber vech-i zir beyanatta bulunmuşlardır:

-Memleketimizi nasıl bulduğunuza dair tahassüsâtınızı sorabilir miyim, Paşa Hazretleri!

-Esasen harb-i zailde memleketinizde bulunmuştum. Şimdi pek harap buldum. Her tarafta istilanın bariz izleri var. Fakat memleketin bu maddi mahrumiyet ve harabîsine rağmen ahalisinde müşahede ettiğim uyanıklık, milli benliği idrak etmişlere mahsus eser-i hayat beni fazla mütehassis etti.

-Paşa Hazretleri maatteessüf istirdattan beri hükûmetin ihyakâr bir hizmeti görülmediğini arz edeceğim.

-Hükûmetin, bilhassa bütçenin bugünkü vaziyeti malumdur. Bu vaziyet arasında pek fazla hizmetler bir emr-i asir gibidir zannediyorum. Yalnız düşmanın şehri esna-yı tahliyede terk ettiği malzemedan hüsn-i suretle istifade edilememiş olduğunu da zannediyorum.

-Heyet-i aliyelerinin vezaifi arasında intihabata müdahale edilip edilmediği meselesinin tahkik ve tetkiki de var mıdır?...

-Şüphesiz.

-Tahkikat-ı aliyyeniz arasında bu hususta bir müdahaleye tesadüf buyuruldu mu?

-Pek ehemmiyetsiz. O da yekdiğerine muhalif gruplardan herhangi birisinin müdahalesi diğèrinin mümanaatı ile neticelenmiş gibi bir şey. Maamafih intihabatın ezher cihet, şayan-ı şükran bir surette cereyan ettiğini söyleyebilirim. Zaten intihabat biraz da mücadele demek değil midir?

-Paşa Hazretleri, Harekât-ı Milliye hakkında bazı İstanbul gazeteleri şüphedar neşriyatta bulunuyorlar. Bu babdaki mütalaa-i devletleri nedir?

-Zannımca anlaşılamazlık... Hatta heyetimiz Harekât-ı Milliye mıntikasına yaklaştıkça her an bir asayişsizlik karşısında kalacağını zannediyordu. Hâlbuki her tarafta ihlal edilmemiş ve edilemeyecek sükûn ve asayişe tesadüf ettik. Harekât-ı Milliyenin beşiği olan yerlerdeki asayişin her taraftan ziyade mevcut olduğunu şükranla gördük.

Vaktin pek geç olması dolayısıyla kendilerini fazla tasdi' edemeyen muharririmiz lütfen beyan buyurdıkları izahattan dolayı Paşa Hazretlerine arz-ı teşekkür etmiş ve ordunun bu güzide simasını selamlayarak müfarekat etmiştir.”

Heyet incelemelerinin sonunda 13 Aralık 1919 tarihli Şu raporu yazmıştır.³⁵

“Erzurum ahalisi Teşkilat-ı Milliye vücuda getirmişlerse de fikirlerinde Hükümet-i Merkeziyeye karşı bir gûna emel-i muhalefet mevcut olmayıp harb-i zailde (geçen harpte) çektikleri mahŐ (yakma) ve meŐakktan (eziyetler) ve Ermenilerin ika’ eyledikleri (yaptıkları) teadiyattan (düşmanlıklar) mütenebbih (ders almıŐ) olarak bilhassa buralarda Ermenistan’ın adem-i teŐekkülüne (kurulmamasına) müttehiden (birlikte) mümanaat (sağlamak) ve lede-l-hace (ihtiyaç duyulduğu zaman) hükümete bu noktadan müzaheret (yardım, koruma) etmek gayesini takip eyledikleri ahalisinin pek saf ve samimi görülen ifadesinden anlaşılmaktadır. Buralarda halihazırda Hristiyanlar mevcut olmadığı ve vilayetin Kürt ve Türk ahalisi arasında imtizaç-ı tam (tam birlik, uyum) cari (geçerli) olduğu nümayan olmuştur (görölmüŐtür). Merkez-i vilayete vürudumuzdan (geliş) evvel altı mebus çıkaracak olan merkez sancağının bir kazasından maadası (hariç) intihaba müteallik (seçimle ilgili) muamelatı (iŐleri) ikmal (tamamlamak, bitirmek) eylediği ve Şimdiye kadar ekseriyet-i azimeyi (büyük çoğunluğu) ihraz (kazanmak) edenlerin Mustafa Kemal Paşa ile Baro Reisi Celalettin Arif ve Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Beyler olduğu ve ancak on güne kadar muamele-i intihabiyeyi ikmal edebileceği tahakkuk eden Kiğı Kazası intihabatının mahiyeti ne olursa olsun zevat-ı mezkûrenin (zikredilen kişiler) ihraz eyledikleri ekseriyeti ihlal edemeyeceği anlaşılmıŐtır. İntihabatta ahalinin kemal-i serbesti (serbestçe) ile bilamüdahale rey verdikleri umumen beyan ediliyor. Bu vilayet halkının kanaatine göre Mustafa Kemal Paşa, Teşkilat-ı Milliye’nin müvellidi (kurucusu) olmayıp kendilerinin muhafaza-i nefis ve vatan endiŐesiyle teşebbüs eyledikleri harekâta iŐtirak ve tanzimine sa’y (çalıŐma, gayret) etmesinden naŐi (dolayı) kendisine karşı ammede (halk nezdinde) bir hiss-i hürmet husule gelmiş ve kendisinin arzusu hilafına olarak beş yüz mühürlü mazbata ile ahali tarafından namzet (aday) ilan edilmiş olduğu kendisine karşı besledikleri hürmet-i samimaneden başka intihabda bir gûna maddi ve manevi saik (sebep) mevcut olmadığı umumen söylenmektedir. İhraz-ı ekseriyet etmeleri mefluz (söylenmiş) olan diğer namzetler meyanında da su-i hal (kötü hal) ile müŐtehir (bilinen) adamlar mevcut olmadığı ve memurine karşı hiçbir tarafta müdahale vuku bulmadığı maruzdur.

13 Kânunuevvel 1335.

Darü’l-Hikme Azasından Mustafa Tefik, Mahkeme-i Temyiz Azasından Cafer İlhami, Ferik Fevzi”

³⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, DH.İ.UM.EK.00116.00020.001.

Albayrak gazetesinde yer alan açıklamalarda Fevzi Paşa'nın rütbesi Mirliya olarak verilirken, bu raporda ise Fevzi Paşa rütbesini Ferik olarak yazmış ve imzasını böyle atmıştır. Bu da bir çelişkidir. Bu durum muhtemelen basın mensuplarının paşanın rütbesi konusunda yeterli ve net bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa'ya göre 1919 yılında Erzurum'a gelen bu ikinci heyetin reisi Mustafa Fevzi Paşa yakın arkadaşıydı. O çok fazla işe karışmıyordu. Pek ziyade düşkün ve manen bitkindi. İlhami Bey'in her dediğini kabul ediyordu. İlhami Bey ise heyetin gizli vazifelerini idare ediyordu. İlhami Bey, bir İtilafçı idi. Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürlüğü yapmıştı. Bir İtilaf Kulübünün de reisi idi. Kâzım Karabekir Paşa'nın kolordusu için de iyimser değildi. Heyetin diğer ilmiyeden olan zatı (Mustafa Tevfik) sinnen yani yaş bakımından bir şey düşünmek kabiliyetinden mahrumdu.³⁶

Bu heyet sadece seçimleri incelememiştir. Kuva-yı Milliye aleyhinde gazetesiyile ihanetkâr bir vaziyet alan Ömer Fevzi'nin niçin ve hangi selahiyetle Divan-ı Harbe verilip tutuklanmasına teşebbüs edildiğini ve Vali Galip Bey'in kaldırılması meselesini de tahkik etmiştir. Seçimlerde Fırka Kumandanı Halit Bey'in gayri meşru müdahalesini Kâzım Karabekir Paşa'ya haber vermeden Harbiye Nezaretine şikâyet etmiştir. İlhami Bey, İstanbul'daki Kürt Cemiyetini överek, Doğu Anadolu'yu Ermenilere bırakmamak için bu cemiyetin Kürtlük meselesini savunduğunu iddia etmiştir.³⁷

Heyet 14 Aralık 1919 günü Erzurum'dan ayrılmıştır.³⁸

18 Aralık 1919 günü Alemdar Gazetesinin bir muhabiri Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya şu soruyu sormuştur:

-Erzurum'a giden Fevzi Paşa heyetinden alınan malumat ne merkezdedir?

Cemal Paşa bu soruya verdiği cevapta, Fevzi Paşa'dan gelen telgrafların seçimlere müdahale olmadığını ve genel durumun fevkalade iyi olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Bu mülakat ertesi gün gazetede yayımlanmıştır.³⁹

3-Mustafa Kemal Paşa'nın Heyetlere Bakışı

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan gönderilen bu heyetleri tasvip etmemiştir. Konuyla ilgili görüşlerini de sonradan Nutuk'ta şu ifadelerle dile getirmiştir:⁴⁰

³⁶ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 481.

³⁷ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 443, 444, 445.

³⁸ K. Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s. 444.

³⁹ "Harbiye Nazırıyla Mülakat", **Alemdar**, 19 Kânunuevvel 1335/19 Aralık 1919, s. 3.

⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Yay. Haz: Zeynep Korkmaz), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1994, s. 194.

“Dâhiliye Nazırı, memlekete bir takım heyetler göndermeye kalkıştı. Bunlardan biri de Harbiye Nezareti Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında bir zatın başkanlığında Temyiz Mahkemesi üyelerinden İlhami ve Fetva Emni Hasan Efendilerden kurulmuştu.

Heyet-i Temsiliyemizin temsilcisi olan Cemal Paşa, bize bunu bildirmemişti 5 Kasım 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu heyetin niçin gönderildiğini sorduk ve özellikle Fetva Emni ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan kimselerin böyle bir heyette neden bulduklarının anlaşılamadığını belirttik.”

Mustafa Kemal Paşa'nın burada bahsettiği Harbiye Nezareti eski müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa 29 Ekim 1919 günkü Meclis-i Vükela kararıyla görünürde muhacirlerin durumunu tespit etmek, gerçekte ise Cemiyet ile hükûmet arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla başka bir heyetin başında İzmir-Aydın bölgesine gönderilmiştir.⁴¹

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bu konuda yazdığı şifre şudur:⁴²

“Şifre

5.11.1919

Seryaver Salih Bey tarafından küşat olunacaktır

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Atideki hususat, mahza zat-ı devletleri kabinede Heyet-i Temsiliyemiz murahhası bulunmaları itibariyle arz ve istifsar kılınır. Ahmet Fevzi Paşa Riyasetinde Mahkeme-i Temyiz Azasından Cafer İlhami ve Fetva Emni Hasan Efendilerden mürekkep bir heyetin Ankara, Sivas, Erzurum vilayetlerine izam edilmiş olduklarına dair Heyet-i Temsiliye taraf-ı devletlerinden haberdar edilmemiştir. Bu heyetin maksad-ı i'zamu ve bilhassa Fetva Emni ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevatın böyle bir heyetteki hikmet-i vücutları anlaşılammıştır. Daha bu gibi heyetler i'zam olunmuş veya olunacak mıdır? Tenvir buyurulmaklığımızı istirham ederiz.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal”

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Erzurum'a gelen bu heyet Ahmet Fevzi Paşa, Cafer İlhami ve Hasan Efendilerden oluşuyordu. Ancak sonradan Hasan Efendi'nin görevi kabul etmemesi üzerine Mustafa Tevfik Efendi görevlendirilmiştir.⁴³ Erzurum'a gidecek

⁴¹ T. N. Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, s. 270.

⁴² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk, Cilt: III, Vesikalar**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Milli Eğitim Basımevi, 8. Baskı, İstanbul, 1967, Vesika, 189, s. 1145, 1146.

⁴³ T. N. Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, s. 272.

heyetin başında önce Ahmet Fevzi Paşa'nın görevlendirildiği, Heyet-i Temsiliyenin bu isme soğuk davranmasından dolayı sonradan değişiklik yapıldığı da iddia edilmiştir.⁴⁴

Görüldüğü gibi sebep ne olursa olsun Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta hem metin içinde hem de 189 nolu vesikada bu heyetin başkanı olarak Mustafa Fevzi Paşa'nın değil Ahmet Fevzi Paşa'nın adını vermiştir.

Bu durum yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur. Bazıları Mustafa Kemal Paşa'nın da bir insan olarak yanılabilceğini kabul edip bu durumun sehven gerçekleştiğini söylerken bazıları da Nutuk'un yazıldığı sırada Mustafa Fevzi Paşa'nın konumundan dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın bilerek bu isim değişikliğini yaptığını iddia etmiştir.

⁴⁴ T. N. Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, s. 271.

SONUÇ

1919 yılında İstanbul'dan Erzurum'a gönderilen heyetlerden ilki Ali Fevzi Paşa ve Ziya Bey'den oluşmuştur. Bu heyet Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından gönderilmiştir. Heyet üyelerinin zararlı amaçları ve zararlı fikirleri tespit edilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa onların amaçlarına ulaşmasını engellediği gibi fikirlerini de karşı fikirlerle çürütmüştür. Onların kendi aralarındaki ittifakı da bozmuştur. Heyet amacına ulaşmadan Erzurum'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti tarafından gönderilen ikinci heyet ise Mustafa Fevzi Paşa, Cafer İlhami ve Mustafa Tevfik Beylerden oluşmuştur. Bu heyetin de önceki heyet gibi zararlı amaçları ve fikirleri olduğu görülmüştür. Bunlar da Kâzım Karabekir Paşa karşısında etkili olamamıştır. Heyetin reisi Mustafa Fevzi Paşa Erzurum'da halkın ileri gelen temsilcileriyle görüşmüştür. Albayrak gazetesine bir mülakat vermiştir. Erzurum'un sorunlarını dinlemiştir. İlhami ve Mustafa Beylerle birlikte meşhur bir raporun da altına imza atmıştır. Bu raporda Erzurum halkının bölgede Ermenistan teşkilini önlemek için birlik beraberlik içinde Teşkilat-ı Milliye kurduğu ifade edilmiştir. Bölge halkının İstanbul Hükûmetine bağlı bulunduğu, seçimlerin sorunsuz yürüdüğü, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi arzusu dışında halkın isteği ile aday gösterilip kazandığı ve daha da önemlisi Mustafa Kemal Paşa'nın Teşkilat-ı Milliye'nin kurucusu olmadığı vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa da Nutuk'ta Erzurum'a gelen bu heyetin başkanının Ahmet Fevzi Paşa olduğunu yazmıştır.

Mustafa Kemal Paşa aslında ne iddia edildiği gibi Ahmet Fevzi Paşa ile Mustafa Fevzi Paşa'yı karıştırmış ne de Mustafa Fevzi Paşa'nın Nutuk yazıldığı yıllarda Genelkurmay Başkanı olarak görev yapmasından çekinmiştir. İşin aslı muhtemelen şudur: Harbiye Nezaretinden doğru bilgi Heyet-i Temsiliye'ye gelmemiştir. Mustafa Kemal Paşa başka kaynaklardan edindiği bilgiye dayanarak Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 5 Kasım 1919 tarihli telgrafta yani Nutuk'ta yer verdiği 189 Nolu Vesikada heyetin reisi olarak Ahmet Fevzi Paşa'dan bahsetmiştir. Gerçekte ise Sivas üzerinden Erzurum'a giden heyetin başkanı Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa'dır. Sonradan bu belgeyi Nutuk'a koyup açıklamayı da buna göre yapınca bu yanlışlık ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1- Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, DH.İ.UM.EK.00116.00020.001.

2- Süreli Yayınlar

“*Anadolu’ya Gidecek Heyetler*”, **Alemdar**, 6 Teşrinisani 1335/6 Kasım 1919.

“*Fevzi Paşa Dün Hareket Etti*”, **Vakit**, 11 Teşrinisani 1335/11 Kasım 1919.

“*Fevzi Paşa Heyeti İle Mülakat*”, **Albayrak**, 14 Kânunuevvel 1335, S.52.

“*Fevzi Paşa Heyetinin Muvâsalatı-Mülakatlar*”, **Albayrak**, 14 Kânunuevvel 1335, S.52.

“*Harbiye Nazırıyla Mülakat*”, **Alemdar**, 19 Kânunuevvel 1335/19 Aralık 1919.

“*Milli Hareketler Hakkında İstanbul’dan Gelen Propagandalar-Bunların Gayeleri-Hakikat Neden İbarettir*”, **Albayrak**, 31 Ağustos 1335, S.24.

3- Kitaplar

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

ARIBURNU, Kemal, **Sivas Kongresi Samsun’dan Ankara’ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, (Yay. Haz: Zeynep Korkmaz), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1994.

_____ **Nutuk, Cilt: III, Vesikalar**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Milli Eğitim Basımevi, 8. Baskı, İstanbul, 1967, Vesika, 189.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, (Dizi Editörü: Muharrem Kaşıtoğlu), Pozitif Yayınları, İstanbul.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, Kasım 2019.

GOLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, (Yay. Haz: Ziver Öktem), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ocak 2008, C. 1.

KARACA, Taha Niyazi, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

